CURSUL 10: INELE

G. MINCU

1. Inele

Definiţia 1. Fie M o mulţime şi două legi de compoziţie, $\triangle$ şi $\star$, pe M.
Spunem că $\star$ **este distributivă la stânga în raport cu** $\triangle$ dacă pentru orice $a, b, c \in M$ avem $a \star (b \triangle c) = (a \star b) \triangle (a \star c)$.
Spunem că $\star$ **este distributivă la dreapta în raport cu** $\triangle$ dacă pentru orice $a, b, c \in M$ avem $(b \triangle c) \star a = (b \star a) \triangle (c \star a)$.
Spunem că $\star$ **este distributivă în raport cu** $\triangle$ dacă $\star$ este distributivă şi la stânga şi la dreapta în raport cu $\triangle$.

Definiţia 2. Numim **inel** orice triplet $(R, \triangle, \star)$ format dintr-o mulţime R şi două legi de compoziţie, $\triangle$ şi $\star$, pe R cu proprietăţile:
(G) $(R, \triangle)$ este grup abelian,
(S) $(R, \star)$ este semigrup, şi
(D) $\star$ este distributivă în raport cu $\triangle$.

Definiţia 3. Spunem că inelul $(R, \triangle, \star)$ este **comutativ** dacă operaţia $\star$ este comutativă.
Spunem că inelul $(R, \triangle, \star)$ este **unitar** dacă operaţia $\star$ admite element neutru.

Exemplul 1. Conform proprietăţilor cunoscute de la şcoala generală sau de la liceu, $(\mathbb{Z}, +, \cdot)$, $(\mathbb{Q}, +, \cdot)$, $(\mathbb{R}, +, \cdot)$, $(\mathbb{C}, +, \cdot)$ sunt inele comutative şi unitare. $(\mathbb{N}, +, \cdot)$ nu este inel, deoarece $(\mathbb{N}, +)$ nu este grup!

Observaţia 1. Ţinând cont de faptul că în exemplele ,,standard" prezentate mai sus rolul operaţiilor $\triangle$ şi $\star$ este jucat de adunare, respectiv de înmulţire, convenim ca din acest moment să utilizăm în toate inelele cu care vom lucra notaţia ,,+" şi denumirea de ,,adunare" pentru ,,prima lege" şi notaţia ,,$\cdot$" şi denumirea de ,,înmulţire" pentru ,,cea de-a doua lege". Continuând paralela cu legile din exemplul anterior, dat fiind inelul $(R, +, \cdot)$, vom nota cu 0 elementul neutru al lui R în raport cu $+$, cu $-a$ simetricul elementului $a \in R$ în raport cu $+$, şi cu 1 elementul neutru al lui R în raport cu operaţia $\cdot$ (dacă acesta există!).

Dacă operaţiile de inel sunt subînţelese în context, vom spune uneori ,,inelul R” în loc de ,,inelul $(R,+,\cdot)$”.

Propoziţia 1. (Reguli de calcul în inele):
Fie R un inel. Atunci:
i) $\forall a\in R \quad a\cdot 0=0\cdot a=0$.
ii) $\forall a,b\in R \quad a(-b)=(-a)b=-ab$; $(-a)(-b)=ab$.
iii) $\forall n\in\mathbb{Z}\ \forall a,b\in R \quad (na)b=a(nb)=n(ab)$.
iv) $\forall m,n\in\mathbb{N}^*\ \forall a_i,b_j\in R \quad \left(\sum_{i=1}^{m}a_i\right)\left(\sum_{j=1}^{n}b_j\right)=\sum_{i=1}^{m}\sum_{j=1}^{n}a_ib_j$.
v) $\forall a,b\in R \quad ab=ba\Rightarrow\forall n\in\mathbb{N}^* \quad (a+b)^n=a^n+\sum_{k=1}^{n-1}\binom{n}{k}a^{n-k}b^k+b^n$.
vi) $\forall a,b\in R \quad ab=ba\Rightarrow\forall n\in\mathbb{N}^*\setminus\{1\}$

$$a^n-b^n=(a-b)(a^{n-1}+a^{n-2}b+\ldots+ab^{n-2}+b^{n-1}).$$

Definiţia 4. Fie R un inel, iar S o submulţime nevidă a lui R. Spunem că S este **subinel** al lui R dacă sunt îndeplinite condiţiile:
i) $\forall x,y\in S \quad x-y\in S$ şi
ii) $\forall x,y\in S \quad xy\in S$.

Exemplul 2. Dacă R este un inel, atunci R şi $\{0\}$ sunt subinele ale lui R.

Exemplul 3. $\mathbb{Z}$ este subinel al lui $(\mathbb{Q},+,\cdot)$,
$\mathbb{Q}$ este subinel al lui $(\mathbb{R},+,\cdot)$,
$\mathbb{R}$ este subinel al lui$(\mathbb{C},+,\cdot)$.
(Temă: demonstraţi aceste afirmaţii!)

Exemplul 4. Dacă R este un inel, atunci $C(R)\overset{\text{not}}{=}\{a\in R:\forall x\in R \ ax=xa\}$ este subinel al lui R (Temă: demonstraţi această afirmaţie!). $C(R)$ se numeşte **centrul** inelului R.

Observaţia 2. Dacă S este subinel al inelului R, atunci S are o structură de inel în raport cu legile induse.

Exemplul 5. Pentru orice $n\in\mathbb{N}^*\setminus\{1\}$, $(n\mathbb{Z},+,\cdot)$ este inel comutativ, dar neunitar.

Exemplul 6. Pentru orice $n\in\mathbb{N}$, $(\mathbb{Z}_n,+,\cdot)$ este inel comutativ şi unitar (aici $+$ şi $\cdot$ desemnează adunarea, respectiv înmulţirea modulo n).

Exemplul 7. Dacă M este o mulţime nevidă, iar R este un inel (comutativ, unitar), mulţimea $\mathcal{F}(M,R)$ a funcţiilor definite pe M cu valori în R are o structură de inel (comutativ, unitar) în raport cu adunarea şi înmulţirea definite astfel: $(f+g)(x) = f(x) + g(x)$ pentru orice $x \in M$ şi $(fg)(x) = f(x)g(x)$ pentru orice $x \in M$. (Temă: demonstraţi această afirmaţie!)

Exemplul 8. Fie $(G, +)$ un grup abelian arbitrar. Atunci, mulţimea $\mathrm{End}(G)$ a endomorfismelor lui G capătă o structură de inel unitar în raport cu adunarea definită prin $(f+g)(x) = f(x)+g(x)$ pentru orice $x \in G$ şi cu compunerea. (Temă: demonstraţi această afirmaţie!)

Exemplul 9. Fie $(G, +)$ un grup abelian arbitrar. Dacă definim pe G o nouă operaţie prin $xy = 0$ pentru orice $x, y \in G$, atunci $(G, +, \cdot)$ este un inel comutativ. Dacă G are mai mult de un element, acest inel nu admite element unitate. (Temă: demonstraţi această afirmaţie!)

Exemplul 10. Fie $(R, +, \cdot)$ un inel (unitar). Atunci $(R, +, \star)$, unde $x \star y = yx$ pentru orice $x, y \in R$, este un inel (unitar). $(R, +, \star)$ se numeşte **inelul opus al lui** $(R, +, \cdot)$.

2. Inel produs

Exemplul 11. Fie $R_1, R_2, \ldots, R_n$ inele. Pe produsul cartezian $R \overset{\text{not}}{=} R_1 \times R_2 \times \ldots \times R_n$ considerăm operaţiile de adunare şi înmulţire definite pe componente. În raport cu aceste operaţii, R capătă o structură de inel. (Temă: demonstraţi această afirmaţie!)

Definiţia 5. Inelul din exemplul anterior se numeşte **produsul direct** al inelelor $R_1, R_2, \ldots, R_n$.

Observaţia 3. Inelul $R_1 \times R_2 \times \ldots \times R_n$ este comutativ dacă şi numai dacă $R_1, R_2, \ldots, R_n$ sunt comutative.
Inelul $R_1 \times R_2 \times \ldots \times R_n$ este unitar dacă şi numai dacă $R_1, R_2, \ldots, R_n$ sunt unitare; în caz că există, elementul unitate al lui $R_1 \times R_2 \times \ldots \times R_n$ este $(1, 1, \ldots, 1)$.
(Temă: demonstraţi aceste afirmaţii!)

3. Inele de matrice

Fie R un inel şi $m, n \in \mathbb{N}^*$.

Definiţia 6. Numim **matrice de tip m, n cu elemente din inelul** R orice funcţie definită pe $\{1, 2, \ldots, m\} \times \{1, 2, \ldots, n\}$ cu valori în R.

Notaţii:
- Vom nota cu $\mathcal{M}_{m,n}(R)$ mulţimea matricilor de tip m, n cu elemente din R.
- Prin $\mathcal{M}_n(R)$ vom desemna mulţimea $\mathcal{M}_{n,n}(R)$.
- Dacă $A \in \mathcal{M}_{m,n}(R)$, $A(i, j) = a_{ij}$, A este frecvent prezentată sugestiv

sub formă de tablou astfel: $A = \begin{pmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{pmatrix}$.
- Vom folosi şi următoarele variante mai economicoase de notaţie: $A = (a_{ij})_{\substack{i=1,2,\dots,m \\ j=1,2,\dots,n}}$, sau, dacă nu este pericol de confuzie, $A = (a_{ij})_{i,j}$.

Pe $\mathcal{M}_{m,n}(R)$ definim operaţia $(a_{ij})_{i,j} + (b_{ij})_{i,j} \stackrel{\text{def}}{=} (a_{ij} + b_{ij})_{i,j}$. Se vede uşor că $\mathcal{M}_{m,n}(R)$ este grup abelian în raport cu această operaţie. Elementul neutru al acestui grup este matricea nulă de tip m, n, iar simetrica în acest grup a matricii $(a_{ij})_{i,j}$ este matricea $(-a_{ij})_{i,j}$.

Dacă $A = (a_{ij})_{\substack{i=1,2,\dots,m \\ j=1,2,\dots,n}} \in \mathcal{M}_{m,n}(R)$ şi $B = (b_{jk})_{\substack{j=1,2,\dots,n \\ k=1,2,\dots,p}} \in \mathcal{M}_{n,p}(R)$, definim produsul lor astfel: $AB = \left(\sum_{j=1}^{n} a_{ij}b_{jk}\right)_{\substack{i=1,2,\dots,m \\ k=1,2,\dots,p}}$. Se constată că, dacă $m, n, p, q \in \mathbb{N}^*$, $A = (a_{ij})_{i,j} \in \mathcal{M}_{m,n}(R)$, $B = (b_{jk})_{j,k} \in \mathcal{M}_{n,p}(R)$, iar $C = (c_{kl})_{k,l} \in \mathcal{M}_{p,q}(R)$, atunci

$$(AB)C = \left(\left(\sum_{j=1}^{n} a_{ij}b_{jk} \right)_{\substack{i=1,2,\dots,m \\ k=1,2,\dots,p}} \right) \cdot C =$$

$$= \left(\sum_{k=1}^{p} \left(\sum_{j=1}^{n} a_{ij}b_{jk} \right) c_{kl} \right)_{\substack{i=1,2,\dots,m \\ l=1,2,\dots,q}} = \left(\sum_{j,k=1}^{n,p} a_{ij}b_{jk}c_{kl} \right)_{\substack{i=1,2,\dots,m \\ l=1,2,\dots,q}}$$

$$= \left(\sum_{j=1}^{n} a_{ij} \left(\sum_{k=1}^{p} b_{jk}c_{kl} \right) \right)_{\substack{i=1,2,\dots,m \\ l=1,2,\dots,q}} = A \cdot \left(\sum_{k=1}^{p} b_{jk}c_{kl} \right)_{\substack{j=1,2,\dots,n \\ l=1,2,\dots,q}} = A(BC).$$

În consecinţă, $(\mathcal{M}_n(R), \cdot)$ este semigrup.
Cu calcule similare celor de mai sus, se arată că pentru orice $A, B, C \in \mathcal{M}_n(R)$ au loc relaţiile $A(B+C) = AB+AC$ şi $(B+C)A = BA+CA$.
În urma acestor consideraţii obţinem:

Propoziţia 2. Dacă R este un inel, iar $n \in \mathbb{N}^*$, atunci $\mathcal{M}_n(R)$ are o structură de inel în raport cu adunarea şi înmulţirea introduse mai sus.

Observaţia 4. Dacă inelul R este unitar, inelul $\mathcal{M}_n(R)$ este de asemenea unitar, având drept element unitate matricea

$$I_n \stackrel{def}{=} \begin{pmatrix} 1 & 0 & \dots & 0 \\ 0 & 1 & \dots & 0 \\ \dots & \dots & \dots & \dots \\ 0 & 0 & \dots & 1 \end{pmatrix}.$$

Definiţia 7. Matricea I_n definită mai sus se numeşte **matricea unitate de ordin** n (sau **matricea identică de ordin** n).

References

[1] T. Dumitrescu, *Algebra*, Ed. Universităţii din Bucureşti, 2006.
[2] C. Năstăsescu, C. Niţă, C. Vraciu, *Bazele algebrei*, Ed. Academiei, Bucureşti, 1986.